

HOLOKAUSZT ÉS ÚJRAKEZDÉS

Lágerutazás. Holländer Margit feljegyzései a vézskorszakról és az újramezdésről (1945–1946) Bevezető, utószó, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta
HUHÁK Heléna – SZÉCSÉNYI András, Budapest, Jaffa, 2017, 226 oldal, 3490 Ft

Huhák Heléna és Szécsényi András történészek korábban számos fontos emlékirattal, a holokauszt hétköznapi szenvedő zsidóinak szemszögéből íródott forrással gazdagították a soá narratív történeti irodalmát. A szerzőktől lásd még: *Táborok tükrében: a Székelycsalád levelei a munkaszolgálat és a deportálás idejéből* (2014); *A Holokauszt Emlékközpont gyűjteményi katalógusa* (2015); *Kismama sárga csillaggal. Egy fiatalasszony naplója a német megszállástól 1945 júliusáig* (2015) és *Holokauszt alulnézetből – A személyes emlékezet múzeumi forrásai* (2016).

A Jaffa Kiadó gondozásában megjelent új munkájuk minden bizonnyal megörvendeztetni majd azokat a kutatókat, akik osztják Gyáni Gábornak a *Kommentár* folyóiratban tett korábbi megállapítását, miszerint a hatalomcentrikus, illetve elkövető-centrikus kutatási irányokban „nem szólal meg [...] az áldozatok üldöztetésük históriájáról beszélve, közvetlenül nem járulnak tehát hozzá saját kis egyéni történeteikkel a nagy történet elmondásához” (*Helyünk a holokauszt történetírásában*, *Kommentár* 2008/3. 14). Holländer Margit naplója kétségkívül ilyen forrás: egy Békés megyei fiatal zsidó lány, aki a körülötte lévő világ kaotikus, ellenséges eseményeiből igyekszik feljegyezni a kevés érthetőt és a még több érthetlent, s rendszerezni, nem is az utókornak, de – ahogy egy holokauszt-túlélő megfogalmazta – „a józanság megőrzésének céljából, pusztán azért, hogy ember maradhassunk az embereket maga alá temető brutalitás korszakában” (Jonathan H. Meyer: *Chilling Stories Emerge from World War II Diaries*, *Jewish Daily Adler* 1962. május 3. 3).

A naplót 1945 tavasza és ősze között vetette papírra annak birtokosa, s egy későbbi kiegészítésen is átesett, amelynek adalékait a szerkesztők gondosat jelezték. Margit Auschwitzba kerül, majd más koncentrációs és

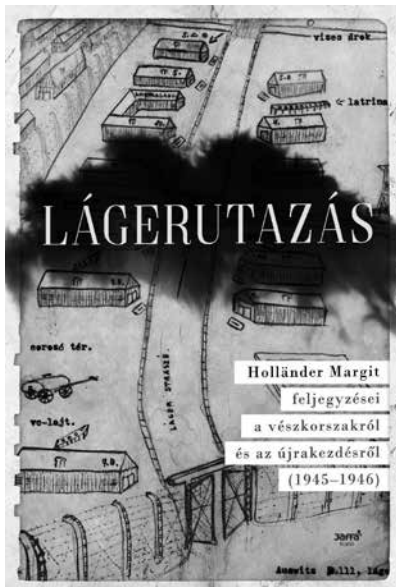
munkatáborokba (Bergen-Belsen, Salzwedel). Rokonai a korábbi zsidóellenes üldöztetésekben is szenvedtek, saját naplója pedig a kamenyec-podolszkiji deportálások, a német megszállás, a munkatáborba hurcolás, a felszabadulás és a fájdalmas újramezdés krónikája. A szöveg még a holokauszt eseményeinek részletezése nélkül is fontos társadalomtörténeti forrás lenne, a munkás háttérű zsidóság ugyanis kevésbé feltért, kevésbé ismert szegmense a hazai zsidó társadalomnak.

Noha ismert, hogy az antiszemita sztereotípiákkal ellentétben léteztek szegény zsidók, mint ahogy a zsidó szociális segélyrendszer is kiterjedt dolog volt a '30-as években, a köztudatban így is a polgári vagy tőkés zsidóság képe él. Margit naplójának mindjárt elején leírja gyári munkás zsidó rokonait, ahol Miksa bácsi „25 évet becsületesen dolgozott. Soha nem láttam olyan kidolgozott [munkában elfáradt], széles ujjakat, amibe így beleette magát a csersav.”

Az utólagos kiegészítés szerint rokonainak ukrainai lemeszárlása volt a „náci »kultúra« bemutatkozásának első szakasza”. Érdekesítő, hogy a magyar hatóságok részéről szervezett deportálást, majd a náci németek részéről történő kivégzést

összességében azonosítja „nácinak”.

Naplójában máshol is az egyszerű, munkáséletű élő lány és milió mutatkozik meg. Disznót esznek, egyszerűen beszélnek, gondjaik és gondolataik is egyszerűek. A más naplókban megmutatkozó ideológiai, világnézeti, morális és kulturális kérdések hiányának Margit szövegéből. Mikor a felszabadítást követően házassági ajánlatot tesz neki egy idegen férfi, egyszerűen annak vonásain gondolkodik el, majd fájdalmasan megjegyzi, hogy mást szeret. A következő nap bejegyzése minden kontextus nélkül közli, hogy „kaptam egy pár új cipőt”. A dátumok és a hét napjainak összekötését a napló néha eltéveszti. Gondolatai, félté-

kenységei, barátaival való problémái alkalmanként követhetetlenek. Mindez az egyszerű, átlagos emberekkel azonosítható zsidó eddig fájdalmasan hiányzó képét mutatja. Máshol a túlélők fájdalma figyelhető meg. Megrendítőek sorai, amikor arra döbben rá, hogy „mindenkimet megölték”, illetve mikor így kiált fel: „Miért is nem pusztultam el én is? Meddig bírok még más kutyája lenni?” A fiatal lány a zsidó hagyomány őrzéséről nem ír, a zsidóságot, mint többször leírja, véletlen születési körülménynek tartja. Mégis, a deportálásból hazatérve a hitközségnél ebédel, nyilván rászorultságból is. A korabeli szólamokra fogékony: feljegyzi naplójában József Attila *Egyszerű ez* című modern versét („Szolgabíránk az agyunk / Nem parancsol más nekünk, / Egyszerű ez, / Mi már mótorral megyünk”, és a demokratikus szólamokat: „Dolgozz az új, demokratikus Magyarországiért!”

A könyv legnagyobb értéke azonban mégis Margit táborelménye. A helyhiány következtében több tízezer magyar zsidó nő került a birkenau B/III-as lágerbe. Margit itt nem kap tetoválást, csupán regisztrációról és fogolyszámról van szó. Az ellátás kimondottan rossz volt, a nőknön ruha címén csak rongyok lógtak. Margittal folyamatos konyhai munkát végeztenek, nehéz súlyokat kénytelen cipelni. Információkat oszt meg a foglyokat felügyelő kápókról, akik szlovák vagy magyar zsidó nők voltak. Innen Margitot újabb táborba viszik, ahol egy sátorban él, elsősorban az időjárásról, az ellátásról tudunk meg adatokat. Meglepődve állapítja meg, hogy egyik német örök meglehetősen emberien bánik velük. Margit további táborokba kerülve beszámol azok helyzetéről, az ellátásról, személyes élményeiről, egy egyedül, fiatal, vidéki magyar zsidó – és nő – perspektíváján keresztül mutatva be mindezeket. Utóbbi szempontja különösen dominál, hiszen a táborban rögzített versek, amelyeket társai írtak, gyakorta foglalkoznak a férfiak „ördögi” mivoltával, a szerelem csalfaságával. Margit szintúgy megjegyzést tesz a felszabadó amerikai fekete katonákra, megállapítva, hogy „a négerék [...] nem is olyan csúnyák, csinosak”.

A női tanúságtételek más, sokszor visszaköszönő elemei is jelen vannak: a férfiak előtti fürdés, a szörte-

lenítés, a hajvágás szenvedéseinek leírásai. Saját ruhájának elvesztése szintúgy fontos, negatív élmény Margit számára: „Nagyon rossz érzéssel vettem magamra, hisz’ most már százszorosan éreztem rabságom súlyát”, illetve „nagyon csúnyán nézek ki”. Margit csökönyös ragaszkodásában magyarságához szintúgy megpillant-hatjuk, miért is volt olyan sok magyar zsidó ellenérzéssel a cionizmussal szemben. (Ahogyan Schweitzer Gábor fogalmazott egy írásának címében: Herzl „nem kellett a magyar zsidóknak” [*Miért nem kellett Herzl a magyar zsidóknak?* Budapesti Negyed 1994/2]). Mint írja, a felszabadult táborban a közhangulat az volt, hogy „nem akarunk Palesztinába menni”, hiába akarták az „aljas” cionisták. Meglepő módon úgy érezte, „hiába beszél [a cionista], mi csak HAZA megyünk, OROSZ-ORSZÁGBA” – a szerkesztők megjegyzése szerint itt valószínűleg a szovjet megszállás alatt lévő Magyarországra gondolhatott.

A *Lágerutazás* fontos szociológiai adalékokat ad egy egyszerű, vidéki zsidó lány gondolkodásához. Külön értéke az ideológiai eszme-futtatásokkal nem tarkított világszemlélet, a női élmények kidomborítása, a megannyi megismert láger, illetve számos, a táborban íródott, más szerzők által készített vers bemá-solása. Holländer Margit naplója értékes utazásra invitál kutatót és történelemkedvelő olvasót egyaránt, melynek során több, magyar zsidókat elnyelő lágert, a deportálást és a kiszakadást, sanyargató kényszer-munkát és az újrakezdés nehézségeit ismerjük meg. Huhák Heléna és Szécsényi András hozzáértő, avatott szerkesztéssel segítenek eligazodni Margit sorsának megannyi fejezete, a többszöri kiegészítések és szerkesztések között. Okkal döntöttek úgy a szerzők, hogy Margit német helyesírását meghagyják annak hibái-val, kiejtésen alapuló írásával, hiszen ezek is a leány vilá-gképét, műveltségének mértékét mutatják be. Az ol-vasó azonban nem feltétlenül ismeri fel a különböző szereplőket, barátokat, rokonokat. Kiletükre végjegy-zetben utalnak a szerkesztők, ami nem javítja az ol-vasásélményt. Összességében azonban elmondható, hogy a Jaffa Kiadónál megjelent emlékezés **fontos, gazdag és érzéletes krónikája a magyar zsidóság 20. századi üldöztetésének.**

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT